

Аннотация. В статье исследована связь между состоянием развития энергетического сектора страны и ростом конкурентоспособности национальной экономики. Определены базовые приоритеты реформирования энергетического сектора (на примере стран ЕС): повышение энергоэффективности и снижение энергоёмкости производства; энергосбережение; развитие собственной энергетической ресурсной базы, в частности, за счет развития альтернативной энергетики, развития возобновляемой энергетики. Особое внимание в статье уделено перспективам развития возобновляемой энергетики. Определена роль Третьего энергетического пакета, принятого в ЕС, и присоединения к нему Украины с учетом роста конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: конкурентоспособность, национальная экономика, энергетический сектор, возобновляемые источники энергии, энергетическая инфраструктура, энергоёмкость, энергоэффективность, Третий энергетический пакет ЕС.

Summary. In the article the relation between national energy sector development and national economy competitiveness growth is researched. It is outlined the basic priorities of energy sector reformation (EU members example): energy efficiency increase and production energy intensity reduction; energy saving; national energy resources base development, due to alternative energy development, renewable energy growth. Attention is given to renewable energy development perspectives. It is defined the role of the Third Package, approved by EU and join of Ukraine in order to develop national economy competitiveness.

Key words: competitiveness, national economy, energy sector, renewable energy sources, energy infrastructure, energy intensity, energy efficiency, EU Third Energy Package.

УДК 65.012.45:108

Білик В. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і економічної безпеки
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

Bilyk V. V.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Management and Economic Security
Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky*

ХАРАКТЕРИСТИКА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

CHARACTERISTICS OF INNOVATIVE-INVESTMENT COMPONENT OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена дослідженням впровадження інноваційних факторів у систему забезпечення економічної безпеки держави. Інноваційні фактори та економічна безпека країни визначаються в дослідженні її науково-технологічним потенціалом. Розкрито суть базування інноваційних пріоритетів України. Розглянуто дві основні категорії інновацій. Досліджено можливі результати державної інноваційної політики в справі забезпечення економічної безпеки країни. Розроблено схему інноваційного відродження промислового потенціалу країни, що забезпечує посилення економічної безпеки.

Ключові слова: інновації, державна політика, структурні перетворення, інвестиційно-інноваційний потенціал, інноваційна політика, законотворчість, інноваційні категорії, економічна безпека, відродження промислової і науково-технічної сфери.

Постановка проблеми. Процес модернізації національної економіки у форматі забезпечення економічної безпеки регіонів України є основою для стабільного економічного зростання і підвищення рівня життя населення. Потреба в забезпеченні економічної безпеки підприємств України визначається новими умовами конкуренції. При цьому обмежений потенціал економічного зростання не дає можливості зберегти економічну безпеку підприємств України на колишньому рівні. Обмеженість потенціалу економічного зростання викликана високим ступенем зношеності основних засобів, низьким рівнем інноваційних технологій, високою капіталоемністю та інтенсивним відпливом вітчизняного капіталу за кордон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень з питань забезпечення економіч-

ної безпеки України можна виокремити праці вітчизняних науковців, зокрема О. Барановського, І. Бінька, З. Варналія, О. Власюка, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Єрмошенка, Я. Жаліла, В. Кириленка, С. Кіресєва, Т. Ковальчука, Ф. Медвідя, В. Мунтіяна, О. Новікової, О. Стародубцевої, А. Сухорукова, С. Шкарлета, В. Шлемка. Посилення інтеграційних процесів обумовлює необхідність проведення аналізу й дослідження сучасних тенденцій інноваційного та інвестиційного розвитку, а також їх впливу на рівень економічної безпеки України.

Метою статті є дослідження основних проблем забезпечення економічної безпеки держави через активізацію процесів інноваційного та інвестиційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Проблема забезпечення безпеки в сучасній економіці України набула особливої

гостроти у зв'язку з негативними наслідками реформування господарства, тенденцією до переважання в експортних поставках паливно-сировинної та енергетичної складових, а в імпорتنних поставках – продовольства і предметів споживання.

До перерахованого можна також додати ослаблення науково-технічного і технологічного потенціалу країни, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках науково-технічного розвитку, відтік за кордон спеціалістів та інтелектуальної власності, розбалансованість між видобувними та переробними виробництвами, різний ступінь готовності регіонів до функціонування в умовах ринкової економіки з урахуванням наявних у них можливостей.

Забезпечення економічної безпеки підприємств України є системним процесом, який слід розглядати як послідовну зміну явищ, станів, сукупності дій, що описуються функцією цілепокладання. Економічну безпеку підприємств слід розглядати як багаторівневу конструкцію, що складається із взаємодіючих елементів, об'єднаних у взаємно і кумулятивно обумовлені підсистеми структурно-функціональних рівнів для досягнення єдиної мети.

Отже, забезпеченням економічної безпеки регіону є процес формування стійких до зовнішніх впливів взаємозв'язків і взаємодоповнень, фактично автономних підсистем економіки країни, які виконують свою унікальну функцію, мають свої джерела, механізми і закони розвитку. Підсистеми, віддаючи свою енергію і запозичуючи її в інших, прагнуть до максимального самозбереження. Системи, з одного боку, не можуть існувати без інших систем шляхом встановлення між ними зв'язку для інформаційного, енергетичного і матеріального обміну, а з іншого – прагнуть до самостійності, мінімізації втрат від цих зв'язків. Процес реалізації системного підходу до забезпечення економічної безпеки регіону зводиться до організації сукупності послідовних дій, що підсилюють взаємозв'язок господарюючих суб'єктів регіональної економіки та підвищують рівень їх взаємної і кумулятивної обумовленості, а також до виявлення різноманітних зв'язків і механізмів, що забезпечують цю можливість [1].

Сьогодні інвестиції зумовлюють напрями й інтенсивність розвитку всього економічного процесу в суспільстві. Саме динамічно зростаючі інвестиції, трансформуючись у створення нових конкурентоспроможних виробництв, є найважливішим засобом економічного зростання технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності на мікро-, макро-, мезорівнях. Від обсягу і структури вкладень в основний капітал та їх інноваційної спрямованості залежить конкурентоспроможність підприємств.

Однією з серйозних погроз економічної безпеки країни є технологічне відставання економіки України. Так, частка устаткування з терміном експлуатації до п'яти років, що визначає техніко-технологічний рівень, скоротилася з 29% в 1990 році до 7%. Понад двох третин усіх машин і устаткування експлуатується більше 25 років (цей показник удвічі вищий, ніж у розвинених країнах). Середній вік обладнання у промисловості становить 30 років. В структурі виробництва та експорту переважає продукція низького ступеня переробки, здебільшого паливно-сировинних галузей. Частка промисловості України на ринках наукоємної продукції становить лише 1% (на частку США припадає 36%, Японії – 30%).

Досі не вдалося досягти якісних зрушень у підвищенні конкурентоспроможності продукції більшості обробних галузей промисловості. Рівень рентабельності і, відповідно, рівень інвестиційної привабливості галузей, які виробляють продукцію високого ступеня переробки,

істотно поступаються сировинним галузям. Виникає замкнене коло: низька ефективність виробництва, нестійкий фінансовий стан підприємств і, як наслідок, відсутність інвестицій, подальше зниження конкурентоспроможності [2].

Незважаючи на підвищення частки інвестицій у ВВП, вона залишається досить низькою, а саме 20%. Між тим фактичний рівень індикаторів з інвестицій в основний капітал нижче передбачених їх порогових значень (20,8% у 2015 році), що створює зону небезпеки для економічного розвитку підприємств України. Основним фінансовим джерелом інвестицій в економіці країни, як відомо, є валові заощадження. Як показує співвідношення валового нагромадження основного капіталу до валових заощаджень, значна частина заощаджень в Україні не трансформується в інвестиції [3].

У багатьох країнах забезпечуються значні масштаби використання заощаджень на потреби інвестування.

Для інвестиційної моделі, що склалася в Україні, були характерні фактичний відхід держави від регулювання та здійснення інвестиційного процесу, формування ринкової інфраструктури, орієнтованої на здійснення спекулятивних операцій, масовий відтік капіталу з країни, деструктуризація народного господарства.

У період 2007–2015 років збереження сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури на світовому ринку, поліпшення фінансових показників діяльності підприємств, скорочення кількості збиткових підприємств, підвищення реальних наявних грошових доходів населення, використання незадіяних виробничих потужностей стали важливими чинниками поживлення інвестиційного процесу [4]. Але водночас побудована модель відтворювального процесу в Україні характеризується такими негативними рисами, які сьогодні гальмують якісне зростання в економіці країни:

- 1) посилення її залежності від кон'юнктури світових ринків сировини, підтримка зростання за допомогою високоінтенсивної експлуатації виробничого апарату експортно-орієнтованого сектору;
- 2) наближення до гранично можливого рівня завантаження потужностей;
- 3) накопичення в країні масштабного потенціалу заощаджень, які у значній своїй частині не використовуються на інвестиції в реальні активи;
- 4) висока концентрація цього потенціалу в галузях експортно-орієнтованого сектору промисловості на тлі загострення дефіциту інвестиційних капіталів в обробному комплексі, збільшення розриву в прибутковості виробництв у цих секторах;
- 5) зростання масштабів фінансування зарубіжних економік за рахунок ресурсів експортного сектору (вивіз капіталу, накопичення валютних резервів у державному і приватному секторах економіки);
- 6) нерозвиненість каналів міжгалузевого переливу капіталів з капиталодостатніх в капіталодефіцитні галузі промисловості.

В результаті дослідження потенціалу зростання економічної безпеки підприємств України виявлено його середній рівень, який визначається високим рівнем ефективності виробництва інноваційних товарів (робіт, послуг) і низьким рівнем ефективності витрат на технологічні інновації.

Середній рівень потенціалу зростання економічної безпеки України обумовлений високим рівнем ефективності виробництва інноваційних товарів (робіт, послуг) і низьким рівнем ефективності витрат на технологічні інновації. Відносно стабільна ефективність виробництва

інноваційних товарів (робіт, послуг) і витрат на технологічні інновації обумовлює стійкість ефективного розвитку інноваційної діяльності в Україні. Отже, для підвищення потенціалу зростання економічної безпеки підприємств України необхідно оптимізувати витрати на технологічні інновації за умови збереження або співмірного збільшення ефективності виробництва інноваційних товарів (робіт, послуг) [5].

Низька ефективність витрат на технологічні інновації відображає природну динаміку підприємств депресивного регіону, спрямовану на «просте» оновлення основних фондів через морально застарілу техніку і технології. Результатом цієї тенденції є втрата конкурентних переваг у найбільш фондо- і трудомістких галузях промисловості, таких як машинобудування і верстатобудування, за умови збереження конкурентоспроможності хімічної, електротехнічної та приладобудівної галузей.

Якісний симбіоз інвестицій та інновацій повинен створити умови для прояву інноваційних метаморфоз у галузевій структурі економіки регіону, зберігаючи морфологію регіонального господарства, тобто розкриваються можливості забезпечення економічної безпеки підприємств України за допомогою впливу на морфогенез регіональної економіки [6].

Таким чином, в процесі забезпечення економічної безпеки підприємств України повинні бути використані такі інструменти державної інноваційної політики:

1) програми технологічного розвитку, що формуються для вирішення завдань системоутворюючих підприємств і галузей, що сприяють виявленню точок і полюсів економічного зростання, технологічного переозброєння тих виробництв, які здатні дати максимальний ефект для економіки країни;

2) окремі інноваційні проекти з високим ступенем комерціалізації, що забезпечують економічно значущий ефект на конкретних підприємствах, як правило, зі швидким оборотом капіталу та мобільно змінюваною номенклатурою виробництва;

3) законодавча база, орієнтована на державну підтримку і стимулювання інвесторів, що розміщують кошти в наукоємному, високотехнологічному виробництві, а також система цільових податкових пільг, державних гарантій і кредитів.

Згідно з інструментами державної інноваційної політики процес рішення задачі забезпечення економічної безпеки регіону має матеріалізуватися через розумну послідовність операцій, які складаються принаймні з трьох стадій:

1) постановка задачі, що включає в себе такі етапи: змістовна постановка задачі (визначення проблеми та її формулювання), системний аналіз завдання (об'єкт представляється у вигляді системи), системний синтез (процес побудови математичної моделі об'єкта і визначення методів (алгоритмів) отримання рішення задачі);

2) розробка програми вирішення задачі;

3) реалізація моделі і отримання результатів.

Ключовим елементом забезпечення економічної безпеки підприємств України повинен стати механізм закріплення позитивних тенденцій у науково-технічному комплексі та впровадження ефективних методів використання інновацій у виробництві. Основою механізму повинна стати державна інноваційна політика, яка інтегрує на єдиній науково-методологічній основі стратегію і методологію реалізації сукупності інвестиційного процесу та інноваційної діяльності, а також законодавчо-правову базу, що дає змогу матеріалізувати потреби суспільства в інноваціях [7].

Для вирішення проблеми фінансування наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок необхідно реалізувати такі заходи:

– використовувати принцип поділу фінансування; бюджетні асигнування на науку повинні структуруватися за двома основними напрямками: по-перше, фундаментальні дослідження, які повинні повністю фінансуватися державою; по-друге, прикладні розробки, які повинні стимулюватися шляхом розміщення державних замовлень за умови обов'язкового залучення коштів пайової участі безпосередніх споживачів кінцевого наукового продукту;

– активізувати роботу з пошуку і залучення альтернативних фінансових джерел, зокрема з коштів фондів промислових підприємств, банків, міжнародних наукових, суспільних і гуманітарних організацій, приватних осіб;

– запровадити податкові та інші фінансові пільги для підприємств і організацій, що вкладають кошти в НДДКР та інноваційні проекти, зокрема, шляхом внесення відповідних поправок в регіональну нормативно-правову і законодавчу базу;

– створити умови для конкурсного розподілу коштів на наукові програми та проекти [8].

Для забезпечення розвитку інноваційної підсистеми України необхідно:

– створити оптимальну комбінацію інструментів державної інноваційної політики, що враховує потенційні можливості економіки регіону;

– підвищити ефективність функціонування інноваційної підсистеми регіональної економіки;

– забезпечити умови для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності на підприємствах України;

– досягти високої частки інноваційної продукції регіональних товаровиробників;

– забезпечити умови для ефективного використання інтелектуального потенціалу країни;

– створити умови для зміцнення економічної бази муніципальних утворень регіону;

– законодавчо підтримати розвиток малого бізнесу, орієнтованого на створення інноваційних товарів [9].

Загалом для забезпечення економічної безпеки підприємств України необхідно вирішити такі завдання [10]:

1) конституювати правові основи взаємодій регіональних органів влади та суб'єктів інноваційного процесу, що здійснюють підприємницьку діяльність на даній території;

2) визначити параметри стимулювання суб'єктів інноваційної діяльності, ступінь концентрації ресурсів федеральних і регіональних цільових програм на стратегічних напрямках;

3) законодавчо закріпити право за регіональними органами влади встановлювати пільговий режим оподаткування для суб'єктів інноваційної діяльності, які забезпечують розвиток техніки і технологій, визнаних найбільш перспективними для економіки регіону;

4) встановити граничний рівень рентабельності структур, що здійснюють інвестиції за участю держави, а саме спеціалізованих лізингових компаній та фінансових інститутів венчурного інвестування, що визначають параметри інвестиційного кредитування інноваційно-орієнтованих організацій та підприємств;

5) розмежувати функції регіональних і муніципальних органів влади як державного замовника регіональних цільових науково-технічних та інноваційних програм;

6) визначити субсидіарну відповідальність регіональних і муніципальних органів влади, суб'єктів інноваційної діяльності за відсутність інноваційного результату;

7) сформувати галузеву структуру регіональних інноваційних центрів, що реалізують функції оцінки, планування, організації, стимулювання та контролю щодо процесу інвестування капіталу в інноваційну техніку і технологію, у нові форми організації виробництва, праці, обслуговування і управління;

8) створити на рівні регіону сприятливі умови для патентування винаходів, наукових ідей, розробок, нових виробів і технологій, а також забезпечити контроль над виключними правами на результати інтелектуальної діяльності.

Для вирішення поставлених завдань необхідно впливати на інноваційну складову економічної безпеки підприємств України. Управління процесом розвитку інноваційної підсистеми економіки країни повинно вбирати в себе чотири взаємообумовлені етапи:

1) проводиться аналіз проблем, який повинен виявити структурні диспропорції, причини їх виникнення і відтворення, встановити зв'язки між проблемами розвитку території і факторами, впливаючи на які можна вирішити ці проблеми;

2) на основі проведеного аналізу проблем формується безліч цілей розвитку регіону і визначається максимальне

число напрямів, на яких можливе досягнення поставлених цілей;

3) проводиться оцінка можливих наслідків реалізації стратегії; якщо оцінка показує, що сформульовані цілі недосяжні, необхідно уточнити поставлені цілі, тоді вирішуються проблеми, або змінити стратегію чи терміни досягнення поставлених цілей;

4) проводиться порівняльний аналіз усіх відібраних стратегій; на цьому етапі необхідно передбачити декілька сценаріїв реалізації стратегії, які повинні застосовуватися залежно від прогнозованих змін як зовнішніх, так і внутрішніх умов у тих чи інших межах.

Висновки. Сучасний підхід в економічній політиці повинен полягати в тому, щоб держава на якісно новій основі посилила свою економічну і соціальну функції, пов'язані з необхідністю коригування ринкових регуляторів, спрямованих на стимулювання інвестиційної активності приватного сектору через механізми державного партнерства, підвищення ефективності державних інвестицій. Необхідно домогтися стійкого балансу між фінансовою, виробничою і ресурсними сферами.

Список використаних джерел:

1. Вядрова І. Система фінансового забезпечення інноваційного-інвестиційного розвитку в Україні та можливості її активізації в сучасних економічних умовах / І. Вядрова, С. Пашова // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 1 (10). – С. 121–126.
2. Давідов М. Організаційно-фінансове забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання / М. Давідов // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 9. – С. 92–97.
3. Задніпрянна Т. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємства / Т. Задніпрянна // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1 (23). – С. 203–205.
4. Захарін С. Інвестиції в інновації: теорія, парадигма, методологія досліджень / С. Захарін // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4 (106). – С. 60–64.
5. Іванов М. Підвищення ефективності функціонування регіональних економічних систем на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності / М. Іванов // Схід : спецвипуск. – 2011. – № 1 (108). – С. 79–82.
6. Косенко А. Інноваційно-інвестиційна складова формування конкурентоспроможності національної економіки / А. Косенко // Офіційний сайт Національної бібліотеки імені Володимира Вернадського [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
7. Михайловська О. Обґрунтування системності інноваційно-інвестиційного процесу / О. Михайловська // Фондовий ринок. – 2009. – № 2. – С. 18–23.
8. Яценко О. Напрямки розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств / О. Яценко // Збірник наукових праць ЧДТУ. – Вип. 21. – С. 192–197.
9. Саєнко О. Удосконалення інституціональної системи у контексті зміцнення економічної безпеки України / О. Саєнко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. – Вип. I (41). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei/2011_1/NV-2011-V1_19.pdf.
10. Ковальчук Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Ковальчук. – К. : Знання, 2004. – 638 с.
11. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 29 жовтня 2013 року № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>.

Анотація. Стаття посвячена дослідженням впровадження інноваційних факторів в систему забезпечення економічної безпеки держави. Інноваційні фактори та економічна безпека країни визначаються в дослідженні її науково-технологічного потенціалу. Розкрито суть базирования інноваційних пріоритетів України. Розглянуті дві основні категорії інновацій. Досліджені можливі результати державної інноваційної політики в справі забезпечення економічної безпеки країни. Розроблена схема інноваційного відродження промислового потенціалу країни, що забезпечує економічну безпеку.

Ключевые слова: інновація, державна політика, структурні перетворення, інвестиційно-інноваційний потенціал, інноваційна політика, законодавство, інноваційні категорії, економічна безпека, відродження промислової та науково-технічної сфери.

Summary. The article is devoted to research the introduction of innovative factors in the system of economic security of the state. Innovative factors of economic security of the country defined in the study, its scientific and technological potential. The essence-based innovation priorities of Ukraine. We consider two main categories of innovations. Researched the possible results of the state innovation policy in ensuring economic security of the country. Developed an innovative scheme of revival of the industrial potential of the country, which provides economic security.

Key words: innovation, public policy, structural transformation, investment and innovation potential, innovation policy, law, innovation categories, economic security, revival of the industrial and scientific-technical spheres.